



# **FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**SAYI : 1**

**ELAZIG -1996**

## TEVEKKÜL İNANCI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Tevekkülün iman, düşünce, çalışma ve sosyal hayatımızda önemli bir yeri vardır. Tarihin her döneminde fert ve toplumun başarısı; azim, sabır, gayret, tevekkül ve istikrar gibi kişinin moral ve heyecanını canlı tutan değerlerle orantılı olmuştur. İlk görünüşte bu tür mücerret kavramlar sadece «inanç atmosfer»iyle ilgili gibi görünüyorsa da geniş anlamda ele alındığı zaman toplumun maddî ve manevî bütün sosyal hayatını etkilediği anlaşılmaktadır. Çünkü inancın hayata yansımalarının temelini oluşturan tevekkül; azim, sabır, cehd, gayret, kanaat, takva ve teslimiyet gibi hususların bilincinde olarak uygulanmaya konmasıdır.

Bu yüzden İslam'ın inanç sistemini yakından ilgilendiren bu kavram aslî amacına uygun olarak yorumlanmalıdır. İşte biz bu maksatla «tevekkül»ü tüm detayı ile incelemeyi uygun bulduk. Ancak konunun bilimsel bir şekilde tartışılarak daha iyi anlaşılması için tevekkülün tanımı ile onun iman, kader, kazâ, istişare, çalışma, rızık, dua, tedavi, sabır, güven ve teslimiyet ilişkisi üzerinde duracağız. Ayrıca yeri ve sırası geldiğinde ayet ve hadislerde belirtildiği şekliyle onun mahiyetini ve mü'minlerin hayatında tatbik biçimini gösteren örnekler de vermeye çalışacağız.

### 1- Tanımı :

a) **Sözlük anlamı :** Tevekkül kelimesi, «v.k.l» kökünden gelmektedir. Bu kelime sözlükte; bir işin tamamını başkasına ısmarlamak, birini vekil kılmak, bir işte aciz olduğunu gösterip onu yapmayı

**Fikret**  
**KARAMAN**  
Elazığ İl Müftüsü

başkasına verip beklemek, Allah'ın kuvvet ve kudretinde olana mutlak surette güvenmek ve ümid bağlamaktır.<sup>(1)</sup> Tevekkülün bu tanımında kişinin hem kendi dışındaki kuvvet ve kudrete güven ve itimad ile bağlılık, hem de içinde bulunduğu acz ve çaresizliğini itiraf etme duygusu vardır. Buna göre, herhangi bir iş konusunda «Allah'a tevekkül ettim» demek, o iş ve konuda «artık bütün gücümü harcadım, yapabileceğim bir şeyim kalmadı. Bundan öteye aczimi itiraf edip sadece Allah'a güveniyorum» demektir. Bu anlamda insanlar arasında da her türden vekalet, güven ve sipariş ilişkileri bulunmaktadır. Kendini mahkemede savunamayan bir kişinin avukat tutup güvenmesi yahut tesbit edilen hukuk prensipleri çerçevesinde karşılıklı vekalet ve güvenme esasına dayalı olarak evlenme, alım, satım ile hac, zekat ve kurban kesimi gibi bazı dinî görevlerin yerine getirilmesinde vekil tayin edilmesi bunun örnekleridir. Aynı şeye inabe, bedel ve tefvîz de denir.<sup>(2)</sup>

**b) İstılahî anlamı :** Müslümanın Cenab-ı Hakk'ın herşeyden münezzeh, kuvvet ve kudret sahibi olduğuna inanarak, yapacağı işle ilgili adetten olan bütün maddî ve manevî çalışma, tedbir ve sebepleri yerine getirdikten sonra istenen sonucun elde edilmesi için Allah'a güvenmesidir. Buna göre; sıcak ve soğuktan korunmak isteyen elbise giyinmesi; açlık ve susuzluğunu gidermek isteyen yemesi ve içmesi, çocuk edinmek isteyen evlenmesi, ürün almak isteyen tohum atıp tarlayı sürmesi, ağaç ve meyve isteyen fidan dikmesi ve kazanç sağlamak isteyen sanat ve ticareti tercih etmesi lazımdır.<sup>(3)</sup>

Bazı İslam Bilginleri Tevekkülü şöyle tarif etmişlerdir: Fahrüddin er-Râzî (544/604) ye göre tevekkül; «insanın kendi

1 S.Şerif el-Cürçânî, *Kitabü't-Ta'rifat, Dârü'l İrşâd*, Kahire, 1991, s.78,282; S.Süleyman Nedvi, *Asrı Saadet Peygamberimizin Tebligat ve Tâlimatı*, (Çev: Prof. Ali Genceli, Hazırlayan: Eşref Edib), Sebülürreşad Neşriyat Bürosu, İstanbul,1970, s.1412; Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, Arapça Türkçe Lügat, Bahar Yayınevi, İst.1982, s.1680

2 M. Ali İzzü'l Arab *es-Simahî, Havliyyetü Külliyyetü Usulü'd-Din, Câmîati'l Ezher*, Kahire, 1989, s. 293

3 *es-Simahî a.g.e.* s.289, eş-Şeyh Mansur Ali Nasif, *et-Tac, Câmîi'ul Usûl, Dârü'l Fikr*, Kahire, 1980. c.5, s.205.

idaresindeki işin zahiri sebeplerine baş vurup yerine getirdikten sonra artık kalbini onlara değil mutlak ve herşeye kadir olan Cenab-ı Hakkın İsmetine bağlamasıdır.<sup>(4)</sup>

Bu konuda yazdığı şiirlerine göz yaşı ve sabır döken merhum M.Akif ise tevekkülü şöyle tanımlamaktadır: «Maksadını istihsal için tevessül edeceği esbâb-ı mu'tâdenin kifayeti hakkında insanın Allah'a itimad etmesidir.<sup>(5)</sup>

Elmalı Hamdi Yazır'a göre de tevekkül; «Allah'a güvenmek, kader ve kazâ'ya râzı olmak ve işin sonucunu Allah'a bırakmaktır.<sup>(6)</sup>

A. Hamdi Akseki'ye göre ise tevekkül; «Maksada erişmek için lâzım gelen maddî ve manevî sebeplerin hepsine yapıştıktan ve başka hiçbir şey kalmadıktan sonra Allah'a itimat etmek ve ondan ötesini Allah'a bırakmak» demektir.<sup>(7)</sup>

Görüldüğü gibi İslam üleması tevekkülü en müsbet manada ele alarak tarif ve talim etmişlerdir. Gerçi tevekkül anlayışını tasavvuf adına topluma farklı bir biçimde yansıtmaya çalışan kişiler de yok değildir. Oysa ki işin özüne bakıldığında hakiki tasavvuf mensuplarının da tevekkülü hep bir inanç, güven ve çalışma şeklinde yorumladıkları görülmektedir. Mesela;

Ebu Said Harraz'a (v.887) göre tevekkül; «Kalbin Allah'a güvenmesidir.»<sup>(8)</sup>

Ca'fer bin Muhammed Huldi'ye göre tevekkül; «Bir şeyin mevcut olması ve olmaması halinde kalbin eşit bir vaziyette bulunmasıdır.»<sup>(9)</sup>

Ebu Bekir Verrak'a göre tevekkül; «Geçmişe üzülmemek ve gelecekle ilgili hayal kurmak suretiyle nakit olan vakti boşa geçirmemek»dir.

4 Fahrüddin er-Râzi, et-Tefsirü'l Kebir, Darü'l Kütübü'l İlmîyye, Beyrut, 1990, c.9-10, s.55.

5 İ.Hakkı Şengüler, M.Akif Külliyyatı, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1992, c.8, s.302.

6 Elmalı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Fezâ Gazetecilik A.Ş. (Sadeleştiren Komisyon)İstanbul,1994, c.10,s.487.

7 A.Hamdi Akseki, İslam Dini (İtikat, İbadet ve Ahlâk), G.S. Matbaası, Ank. 1958,s.97.

8 Feriduddin Attar, Tezkiretü'l Evliyâ, (Çev: Süleyman Uludağ) İlim ve Kültür Yayınları, Bursa,1984,s.498.

9 Altar, a.g.e. s.782.

İbrahim Rakki'ye göre ise tevekkül; «(Rızık konusunda) Allah'ın verdiği teminatla huzur ve sükun bulmaktır.»<sup>(10)</sup>

Bu tanımlamalara göre gerçek bir tevekkülün oluşması için şu şartların önceden yerine getirilmesi gerekir;

1- Allah'ın birliğine, kudretine ve her şeyden münezzehtir olduğuna inanıp güvenmek.

2- Tevekkül ettiği iş hususunda beşer planında yapılması ve tamamlanması gereken bütün sebepleri Allah'ın emirlerine uygun olarak yerine getirip hazırlamak.

3- Gerçek manada şartlarını hazırladığı iş hakkında yaptığı tevekkül için Allah'a sığınarak sadece sarfettiği gücünün karşılığı oranında bir beklenti içerisinde bulunmak ve ele geçene kanaat etmek.

4- Tam bir azim ve irade ile başladığı işi, gerekli tedbirleri almış olarak devam ettirirken, «Allah bize yardımcı olacak ve bizi muvaffak kılacaktır» diyerek inancını muhafaza etmek.

5- Tevekkülden sonra elde edilen şeyin ilâhî kazâ ve kadere uygun olduğuna inanmak.

6- Sebepleri önceden hazırlanan bu tevekkülün karşılığında verilen nimetlere, beklentilerimize uygun olsun olmasın şükretmek, verilmediği takdirde de sabretmek.

**2- Tevekkül ve İman :** Allah'a güvenmek ve O'na dayanmak ancak gerçek bir tevekkül ile mümkündür. Nitekim, Kur'ân-ı Kerimin 72 ayrı yerinde onun önemi vurgulanmış ve tevekkül, inananların açık bir vasfı olarak zikredilmiştir.<sup>(11)</sup> İmanda olduğu gibi tevekkülün yeri de insanın kalbidir. Ancak tevekkül, yakîn ve kâmil bir imandan sonra meydana gelir. Bunun da iki esası vardır: Birincisi Allah'ın Vahdaniyetine, yani tevhide, ikincisi de Cenab-ı Hakk'ın lutûf ve ihsanının rahmet ve merhametinin sonsuzluğuna imandır. Nitekim Kur'ân'ın şu ayetleri de tevekkül ve imanın birbirleriyle olan ilişkisini ve inanç sistemindeki önemini açıkça göstermektedir.

10 Altar, a.g.e. s.572.

11 M.Fuad Abdulkaki, *Mu'cemü'l Müfehres, Darü'l Hadis, Kahire, 1988, s.928.*

«Eğer mü'minler iseniz (İman etmişseniz) ancak Allah'a güvenin.»<sup>(12)</sup>

«Kim Allah'a tevekkül ederse (O kazanır.) Şüphesiz Allah mutlak galiptir. Hikmet sahibidir.»<sup>(13)</sup>

«Mütevekkil olanlar, yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler.»<sup>(14)</sup>

«(Ey Muhammed) Yüz çevirirlerse, de ki: Allah bana yeter. Ondan başka İlâh yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. Çünkü O büyük Arş'ın sahibidir.»<sup>(15)</sup>

Bu ayetlerde ortak payda olarak geçen tevekkül için zaruri görülen tevhid; ortağı ve benzeri bulunmayan Allah'a iman etmektir. Sadece O'na ihlas ve muhabbetle ibadet edip huzurunda eğilmektir. Bu da yalnız O'na güvenmeyi, dayanmayı ve O'ndan yardım beklemeyi gerektirir.<sup>(16)</sup> Nitekim Kur'ân-ı Kerim de mü'minlerden, Allah'ın varlığına ve birliğine iman ettikten sonra sadece O'na tevekkül edip güvenmelerini istemektedir. «Allah (vardır, birdir) O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Mü'minler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.»<sup>(17)</sup>

Görülüyor ki, İmana dayalı düşünce tarzının temeli tevhid gerçeğidir. Bu düşünce sisteminin gereği ise yalnız ve yalnız Allah'a güvenip dayanmaktır. Bazen da tevekkül imanının sembolü olan «Kelime-i Tevhid»den hemen sonra gelmek surtiyle adetâ birbirinin devamı olduğunu göstermektedir. Buna örnek olarak Kur'ânın şu ayetlerine bakalım:

«Eğer Allah'a inandıysanız ve O'na teslim olduysanız sadece O'na güvenip dayanınız.»<sup>(18)</sup> «De ki: O benim Rabbimdir. O'ndan başka ilâh yoktur. Sadece O'na tevekkül ettim ve dönüş sadece O'nadır.»<sup>(19)</sup>

12 Kur'ân, 5/23

13 Kur'ân, 8/49

14 Kur'ân, 14/12

15 Kur'ân, 9/129

16 Dr. Ali Arslan Aydın, *Dini Ahlâki Makaleler Sohbetler, Çağrı Yayınları, İst. 1985, s.204*

17 Kur'ân, 64/13

18 Kur'ân, 8/2

19 Kur'ân, 67/29

İşte imana dayalı düşünce sistemi, kalblere bu teslimiyeti öngörmektedir. Nitekim Enfal Suresinde de mü'minlerin özellikleri sayılırken, Allah'ın zikredildiği yerde kalbleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanlarını arttıran ve yalnız Rabbine dayanıp güvenen kimselerdir denilmektedir. Böylece iman ile tevekkül iç içe ve birbirinin tamamlayıcısı olarak zikredilmiştir.<sup>(20)</sup> Yine başka bir ayet-i kerimede, tek olan Allah'a imandan sonra tevekkülün gerekliliği şöyle vurgulanmaktadır: «De ki: (Sizi İmana davet ettiğimiz) O Allah, çok esirgeyicidir, biz O'na iman etmiş ve sırf O'na güvenip dayanmışızdır. Siz kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında göreceksiniz.»<sup>(21)</sup>

İmam-i Gazzâli de (v.505/1111) tevekkülün imanın kapılarından biri olduğuna işaret ederek şöyle demiştir: «İnancin bütün kapıları ancak, ilim, hal ve amel ile intizâma girer. Tevekkül de böyledir. O da ilimden meydana gelir ki, ilim asıldır. Amel de bunun meyvesidir. Hal ise tevekkül isminden murad olunan şeydir...» Kalb ile tasdik edilen her şey ilimdir. Bu, kuvvetlendiği vakit, yakîn ismini alır. Fakat yakîn'in pek çok kapıları vardır. Biz bunlardan ancak tevekkül üzerine kurulan yakîne muhtacız. O da Allah'ın kudretine olan imana tercüman olan şu metinde özetlenmiştir: «Allah'tan başka ibadete layık kimse yoktur. O tek'dir, Ortağı yoktur, Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O'nun gücü her şey'e yeter.» Böylece tevekkülün aslı olan iman tamamlanmış olur.<sup>(22)</sup> Bu durumda kalbin hareket noktasında iman mefhumu olunca, buna dayalı olarak Allah'a tevekkül sırrı ortaya çıkar. Allah'a mütevekkil olan ise, gerçek anlamda Allah'ın kudretine ve vahdaniyetine iman etmiş demektir.

**3- Tevekkül, Kader ve Kazâ:** İmanın temel prensiplerinden biri de Kader ve Kazânın Allah'a ait olduğuna inanmaktır. Ancak bu iman, çalışmaya, tedbir alıp sebeplere baş vurmaya özellikle Allah'a tevekkül etmeye mani değildir. Çünkü insanın iradesini kullanması, sebeplere baş vurup çalışması, cehd ve gayret göstermesi yine Allah'ın emirleri cümlesindeki bir an için nasıl olsa her insanın «Kader ve Kazâsı önceden tesbit edilmiştir. Sonu değişmez.» düşüncesinden

20 Kur'an, 8/2

21 Kur'an, 67/29

22 İmam Gazzâli, İhyâü Ulûmid-din (Çev: Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İst.1975, c.4, s.450

hareketle her şey oluruna bırakılırsa, o zaman karşımıza tembellik, gaflet, cehalet, sorumsuzluk ve karamsarlık gibi ciddi tehlikelerin çıkması kaçınılmazdır. Oysa, kainatın sevk ve idaresinde ilâhî bir nizam, plân ve program mevcuttur. Hiç bir şey Allah'ın iradesi dışında değildir. Kader, Kazâ, gayret, sa'y ve tevekkül dahil her şey Yüce Allah'ın bu iradesi istikametinde meydana gelmektedir. Şu ayetlerin meali bunun en güzel örneğidir.

«Onun işi, bir şey yaratmak istediği vakit sadece «ol» demektir. O şey derhal var olur.»<sup>(23)</sup>

«Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık.»<sup>(24)</sup>

Bu durumda kişi tevekkül, kader ve kazâ düşüncesinden hareketle şüphe ve çelişkiye düşmemelidir. Çünkü tevekkül elini kolunu bağlayıp oturmak, işten güçten el çekmek değildir. O tam bir azim, irade ve hazırlıkla işe sarılarak Allah'a, O'nun yardım ve kuvvetine ümid bağlamaktır. O halde mü'minin kendi işinde sebeplere baş vurup çalıştıktan sonra Allah'a tevekkül etmesi gerekmektedir. Böylesine hassas, kitap ve sünnete uygun olarak yerine getirilen bir tevekkül inancı ile kader ve kazâ inancı arasında çelişki düşünülemez. Yahut biri diğerine manidir iddiasında bulunulamaz. Çünkü Hz. Muhammed (a.s.)'in sünneti ve hayatı başta olmak üzere ashâbı, Tabiîn ve onun yolunu izleyen diğer müslümanların davranışları da bunu göstermektedir. Bu nedenle yeri gelmişken kader ve kaza inancına ilâve olarak hiç bir zaman tedbir, teenni, sa'y ve gayretin elden bırakılmadığını gösteren bir kaç somut örneği buraya almakta yarar vardır:

1- Hz. Ali (r.a)'nın rivayet ettiğine göre, bir gün Resulullah, etrafını çeviren ashâbın huzurunda elindeki bir çalı ile toprağı kazıp eşelemeye ve çizmeye çalışıyordu. Derken birden başını göğe doğru kaldırdı ve sonra şöyle buyurdu:

«İçinizden hiç bir fert yoktur ki; onun cehennemdeki oturma yeri veya Cennetteki oturma yeri belirlenmemiş, yani takdir edilmemiş olsun.» Yanında bulunan ashap;

23 Kur'ân, 36/82

24 Kur'ân, 65/3



«Ya Rasulallah, o halde tevekkülü bırakıp işi oluruna terk edelim mi?» diye sorunca, Resulullah cevaben şöyle buyurdu.

«Hayır! Çalışın ve herkes, yaratıldığı işi kolaylıkla başaracaktır.»<sup>(25)</sup>

2- Ebu Hizame (r.a)'den rivayet edildiğine göre bir adam Hz.Peygamber (a.s.)'e gelerek;

«Yaptırdığımız efsun (okunma)ların, tedavide kullandığımız ilâçların ve tuttuğumuz perhizlerin Allah'ın kaderinden herhangi bir şeyi önleyeceği görüşünde misiniz?» diye sordu. Resul-i Ekrem:

«Onlar da Allah'ın kaderindedir!» buyurdu.<sup>(26)</sup>

3- Yine Müslim'in «Kitabü'l Kader»inde rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır.

«Hz.Peygamber (a.s) yıkılmaya yüz tutmuş olan bir mağaraya uğradı da orayı geçinceye kadar yürüyüşünü sür'atlendirdi» Bunun üzerine kendisine:

«Ya Resulallah! Allah'ın kazasından mı kaçıyorsun?» diye hatırlatıldı. Hz.Peygamber:

«Evet Allah'ın kazasından, kaderine kaçıyorum.» buyurdu. Böylece O; burada işi tedbirsizliğe ve tevekküle bırakıp tehlikeli zeminde beklemedi. Kanaatimce bu olayın inceliğine ve önemine bakarak günümüzde hiç uğruna maruz kalınan nice sıkıntı, belâ, musibet ve kazâlar için çıkarılacak çok önemli dersler vardır.<sup>(27)</sup>

4- Yine kaynakların incelenmesinde karşımıza çıkan Hz.Ömer ve arkadaşlarının tevekkül ve kader hakkındaki şu tutumları da nakledilmeye değer bir olaydır. Hicretin 18. yılında Şam'ın fethi için Ebu Ubeyde bin Cerrah'ın komutasında bir islâm ordusu Suriye'de bulunuyordu. Yardım istenmesi üzerine Hz.Ömer bir gurup askerle «Serg» denilen yere kadar gelerek İslâm ordusuna yardımcı olmak istedi. Ebu Ubeyde Hz.Ömer'i karşılayarak, Şam ordusu arasında «Ambas vebası»nın zuhur ettiğini haber verdi. Bu haberi alan Hz.Ömer geri mi dönmeliydi yoksa Şam ordusuna mı iltihak

25 Sünen-i Tirmizi, Kader, 3

26 Sünen-i Tirmizi, Kader, 5

27 Sahih-i Müslim, Kader, 1, (Terc. M.SOFUO-LU), c. 8, s.115

etmeliydi? Konu hakkında muhacirinin ileri gelenleriyle istişare etti. Görüşmeler sonunda alınan karara göre; ordu Şam'a girmeden geri dönmeliydi. Hemen ertesi gün Hz. Ömer orduya dön emrini verdi. Bu kararı duyan Ebu Ubeyde Hz.Ömer'e; «Allah'ın Kaderinden mi kaçırıyorsun?» diyerek sitem etmişti. Hz. Ömer ise şu cevabı verdi. «Ya Ebu Ubeyde! Bu sözü senden duymamalıydım. Evet Allah'ın Kaderinden kaçırıyorum. Fakat yine O'nun kaderine sığınmıyorum. Düşün ki senin bir sürü deven olsun ve onları bir vadide otlatmak istiyorsun. Bu vadinin bir tarafı yemyeşil, diğer tarafı ise kuru ve çıplaktır. Bu durumda herhalde develerini yeşil otlağın olduğu tarafta otlatırsın. Bu yaptığın Allah'ın kaderine uygun değil midir?» Bu münakaşadan az sonra Abdurrahman bin Avf geldi konu hakkında Hz. Peygamber (s.a)den şu hadisi duyduğunu söyledi: «Taun bir azâbtır. Ben-i İsrail'den bir kavme, yahut sizden önce bir ümmete gönderilmiştir. Siz bir yerde onun çıktığını duydunuz mu, o taunlu yere girmeyiniz! içinde bulunduğunuz bir yerde de taun zuhur ederse, önden kaçarak oradan çıkmayınız.<sup>(28)</sup> Görüldüğü gibi, Hz.Ömer kendisi ve emrindeki İslam ordusu için tedbir almadan tevekkül etmeyi uygun bulmamıştır. Tam tersine hastalığın bulunduğu bölgeye girmemekle Allah'ın emrine uyduğunu, yine O'nun kaderine sığındığını ve O'ndan yardım beklediğini haber vermiştir.

Milli Şairimiz M.Akif bu olayı tevekkül ve kader çizgisi üzerinde değerlendirerek şöyle dile getirmiştir:

"Vebâya karşı gidilmek hata olur" dediler;

"Yarın dönün!" diye Ashaba emir verdi Ömer.

Ale's-seher düzülürken cemâatıyla yola,  
Ebû Ubeyde çıkıp: "Yâ Ömer, uğurlar ola!

Firârınız kaderu'l-lâhtan mıdır şimdi?"

Demez mi, Hazret-i Fârûk döndü: "Doğru" dedi,

Şu var ki bir kaderu'l-lâhtan kaçarken biz,

Koşup öbür kaderu'l-lâha doğru gitmedeyiz.

28 Sahih-i Buhâri, Tecrid-i Sarih Tercemesi, (Çev.Ahmet Naim) , Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ank. 1971, c. 9, s.206

Zemîni otlu da, etrâfı taşlı bir derenin  
 İçinde olsa deven yâ Ebâ Ubeyde, senin;  
 Tutup da onları yalçın bayırda sekdiren,  
 Ya öyle yapmıyarak otlu semte çektirsen,  
 Düşün; kaderle değildir, şu yaptığın da nedir?"  
 Ömer bu sözde iken İbn-i Avf olur Zâhir,  
 Hemên rivayete başlar hadis-i tâûn'u.  
 Ebu Ubeyde tabî susar duyunca bunu."<sup>(29)</sup>

Ayrıca şu ayette açıklandığı gibi Cenab-ı Hak bize apaçık hidayet yollarını göstermiştir. Artık bize düşen görev, bir yandan O'nun kader ve kazâsına rıza göstermek, diğer yandan da sebeplere baş vurduktan sonra tevekkül kapısına güvenerek Allah'ın emrine teslim olmaktır;

«Hem, bize yollarımızı göstermiş olduğu halde ne diye biz, Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler.»<sup>(30)</sup>

**4- Tevekkül ve İstişare :** Hz.Peygamber (a.s) önemli bir iş ve karar söz konusu olduğu zaman önceden ashabiyle istişare ederdi. Özellikle dünya işlerinde onların düşünce ve görüşlerine önem verirdi. Dünya ile ilgili bazı işler Resulullah'a arz edilince şöyle buyurmuşlardı. «Onları siz daha iyi bilirsiniz. Dininize ilişkin işleri de ben daha iyi bilirim.»<sup>(31)</sup> Aslında İslamın tebliğ ve irşad süreci incelendiğinde görülecektir ki daima müslümanların bir iş ve karar öncesinde birbirlerine danışmaları tavsiye edilmiştir. İşte Allah'a asıl tevekkül süreci bu safhadan sonra başlamaktadır. Nitekim bu hususta Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: «Yapacağın işler hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a dayan; Çünkü Allah, kendine dayanıp güvenenleri sever.»<sup>(32)</sup>

29 M.Akif Ersoy, Safahat, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,(Edebî Eserler,8), Ank. 1990, s.217

30 Kur'an, 14/12

31 İbni Mace, c.3, s.129

32 Kur'an, 3/159

O nedenle Hz. Muhammed (a.s), yapacağı önemli işlerde istişareyi tercih etmişlerdir. Mekke döneminde yaklaşık üç yıl İslâmî gizli bir şekilde tebliğ etmesi, hicret olayını sadece yakınlarına duyurup bir değerlendirme yapması, hicret güzergahını tesbit ederken müşrikleri yanıltmak için ters yön olan sevr dağı istikametini seçmesi, Bedir, Uhud, Hendek ve Huneyn savaşları öncesinde düşmana karşı alınacak tedbir ve takınılacak tavır hakkında istişare ederek alınan kararlara göre ön hazırlıklar yapıldıktan sonra harekete geçilmesi gibi olaylar, bunlardan sadece bir kaç tanesidir. Zira o, Allah'ın elçisi olmasına rağmen bu olay nasıl olsa lehimize tecelli edecektir diyerek tedbir almadan ve sebeplere baş vurmadan tevekkül edip sonucu Allah'a arzetmemiştir. Tam tersine bütün sebepleri ve tedbirleri aldıktan sonra sabır, dua, niyaz, ümit ve tam güven ile sonucun tahakkukunu Cenab-ı Hak'tan istemiştir. Artık bu tedbir, tevekkül ve azimden sonra görüşü tartışılan fikirden ve alınan karardan geri dönülmemiştir.

İstişare anında dikkat edilecek diğer bir husus da konunun ehlini ve uzmanını bulmaktır. Zira görüşü alınacak kişi o alanda bilgili tecübeli ve güvenilir olmalıdır.<sup>(33)</sup>

İstişarede önemli olan diğer bir şart ise görüşüne baş vurulan kişinin ahlak yönünden mazbut, doğruluk yönünden de çevrede güven ve itimad kazanmış olmasıdır. Ebu Hureyre'nin rivayetinde Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur. «**Müsteşâr kendisine itimad edilendir.**»<sup>(34)</sup> Yani güvenilir insandır. kendisine herhangi bir konuda danışıldığı zaman, doğru bildiğini söyler, kötü, zararlı ya da yanlış yolu göstermez.

Günümüzde istişare ve tevekkül ilişkisine bakıldığı zaman bu konunun zarureti ve boyutu, katlanarak çok daha önemli bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Buna göre yapılacak bütün işler için önceden inceleme ve araştırma yapmak, konunun uzmanlarıyla görüşmek, gerekiyorsa önemli bilgi ve belgeleri toplamak gerekir. İşin özelliğinden kaynaklanan takvim süresi kadar beklenerek zaruri görülen plân ve program hazırlanmalıdır. İşte bu çalışmalardan sonra azim, gayret ve cesaretle yola çıkıp sonucu almak için kat'i bir inançla tevekkül edilirse hedefe ulaşmak daha yakın ve kolay olacaktır. O

33 Konyalı M.Vehbi Efendi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Üçdal Neşriyat, İstanbul c.14, s.5649 v.d.

34 Sahih-i Müslim, *Kitabü'l Kader*, 34/2664

takdirde fert ve toplum hayatında pişmanlıklar, zaman kayıpları, israflar, ölü yatırımlar, insan gücü kaybı, üzüntüler, yakınmalar ve karamsarlık gibi sıkıntılar da asgari düzeye çekilecektir. Böylece gerçek bir tevekkül inancının fert ve toplumun sosyal problemleri açısından önemine bir kez daha dikkat çekmekte yarar vardır. Çünkü günümüzde hakkında dini nass ve hüküm bulunmayan fakat mesaimizin büyük bir kısmını kapsayan iş ve meşguliyetimizin kaynağı danışma ve tevekkül ilişkisine dayanmaktadır. Böylece sabır, azim, gayret ve tevekkül çizgisinin bitiminde şu ayetin mealinde görüldüğü gibi başarıya ulaşmanın ufku görülecektir. «Ben sâdece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız ona döneceğim.»<sup>(35)</sup>

**5- Tevekkül, Çalışma ve Rızık :** Tevekkül denince üzerinde önemle durulması gereken hususlardan biri de, çalışma ve rızıkla olan ilişkisidir. İslam tarihinde çoğu zaman bu konu yanlış anlaşılmalara sebep olmuştur. Hatta istismarı bile yapılmıştır. Oysa ki islamiyetin özü çalışmayı emretmektedir. Herkes ancak çalışması ve gayreti ölçüsünde dünyanın iyiliklerinden ve nimetlerinden yararlanabilir. Bu hususta Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır: «İnsan ancak çalıştığına erişir. Onun karşılığı eksiksiz verilecektir.»<sup>(36)</sup>

Cenab-ı Hak, her insanın ancak çalıştığına karşılığını alabileceğine ve ondan yararlanacağına işaret ederek bütün insanları çalışmaya teşvik etmektedir. Diğer yandan tembellik ve atâleti yasaklayarak çalışmayan kimselerin başkalarının kazancından yararlanamayacağını bildiriyor. Çünkü teşebbüs, emek ve alın teri olmadan bir şey kazanılamaz. Tevekkül etmek, uzanıp yatmak yahut ipin iki ucunu serbest bırakmak demek değildir. Tam tersine önce çalışıp sebeplere başvurmak sonra da bu işin meydana gelmesini Allah'tan beklemektir. Huzurlu bir ömrün tablosunu teşkil eden iman, ibadet, helal kazanç, dua sadaka ve evlad gibi dünyada faydalı olan herşey mutlaka bir gayretin teşebbüsün ve çalışmanın mahsulüdür. sebeplere başvurmayı terk ederek mücerret bir tevekkül ile bu nimetleri elde etmeyi düşünmek hayal kurmaktan başka bir şey değildir.<sup>(37)</sup>

35 Kur'ân, 11/88.

36 Kur'ân, 53/39-41.

37 Prof. Dr. Süleyman ATEŞ, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyatı, İst. 1989, C.2, s. 126.

Ebu Hureyre (r.a)nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Muhammed (a.s) şöyle buyurmuşlardır. «Mü'minlerin herbirinde ayrı ayrı hayır olmakla beraber Allah'a göre kuvvetli mü'min zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha sevimlidir. sana gerçek menfaat verecek şeyler üzerinde hırs ile çalış, Allah'dan yardım iste, acze düşme. Eğer sana bir şey, bir musibet gelip çatarsa; keşke ben şöyle yapaydım, bu böyle olurdu deme. Fakat Allah böyle takdir etmiş o dilediğini yaptı de! Zira faydasız yere hayıflaman şeytanın daha rahat hareket etmesine meydan verir.»<sup>(38)</sup>

Bu hadisten de anlaşıldığı gibi kuvvetli ve çalışmaya gücü yeten mü'minin Allah'ın nezdinde zayıf mü'minden daha sevimli olduğu hatırlatılmaktadır. Ayrıca insanın faydalı olan işte Allah'ın yardımını isteyerek acze düşmeden azim, gayret, hırs ve ısrarla çalışması tavsiye ediliyor. Hatta bu uğurda karşılaşılabilecek, sıkıntı, felâket zarar ve engellerden etkilenmemesi için Allah'ın kader ve kazasına sığınması bir yol olarak gösterilmektedir. Kur'ân-ı Kerim herkese, hem çalışarak dünyadaki nasibinden yararlanmasını hem de ahiret yurdu için hazırlık yapmasını emretmektedir. «Allah'ın sana verdiği (O'nun yolundan harcayarak) ahiret yurdunu iste; dünyadan da nasibini unutma...»<sup>(39)</sup> Bu durumda servet gerçek amaç değilse bile başarıya ulaşmak için bir vasıta. Ancak insan dürüst ve helalinden kazanarak onunla Allah'ın rızasına erebilir ve mutlu yaşamaya araç yapabilir. O halde kişi dünya için ahiretini; ahireti için de dünyasını asla unutmamalıdır.

Hz. Peygamber (a.s.) ve ashabının hayatına baktığımız zaman onların günümüzdeki müslümanların anlayışlarının zıddına, çalışmaya çok daha önem verdiklerini görmekteyiz. Çünkü helalinden çalışıp kazanmak mü'min için zorunlu bir görevdir. Mükafat yönünden de sorumlu olduğu aile fertlerini geçindiren kişi Allah yolunda olan bir mücahide benzetilmiştir. Hatta bu uğurda iffet ve terbiyesini koruyanların şehitler derecesine ulaşacağı müjdelenerek, zaman içinde insanın hem dünyasını hem de dinini çok çalışmak suretiyle koruyabileceğine işaret edilmiştir.<sup>(40)</sup> Bu konu üzerinde ısrarla duran Hz. Ömer (r.a.)'ın şu sözlerinde, günümüz müslümanları için mesajlar vardır. «Hiç biri-

38 Ebû Davud, Edeb, 114; Tirmizi, Zühd, 39.

39 Kur'ân, 28/77

40 M.Şemseddin, Zulmetten Nura,Nura, Evkâfi İslâmiyye Matbaası, İst. 1341, s. 76.

niz rızık araştırmaktan geri durarak Yarabbi bizi rızıklandır demesin, Bilirsiniz ki gökte ne altın yağar ne de gümüş, zira ben ailemin maişeti üzerine çalıştığım yerde vefat edersem benim için o, ölüm en hayırlı ölüm o yer de en güzel bir yer olur.» demektedir. Yine O bir defasında çalışmadan boş ve sorumsuzca dolaşan bir kaç Yemenli ile karşılaşınca «Siz kimsiniz., ne iş yaparsınız» diye sorduğunda şu cevabı almıştır. «Biz Mütevekkilleriz» (Tevekkül eden insanlarız) demişlerdir. Bunun üzerine öfkelenen Hz. Ömer; «Hayır yalan söylüyorsunuz. Siz Mütevekkil değilsiniz. Gerçek Mütevekkil çalışıp tohumu yere attıktan sonra bekleyen kişidir.»<sup>(41)</sup> diyerek onların boş oturmalarını kınayarak çalışmaya teşvik etmişlerdir.

Hz Ömer'in bu ikaz ve sitemini günümüze taşımak gerekirse, kahvehanelerde boş yere ömrünü geçirenlere, başı boş gezip tembelliği meslek seçenlere, ders çalışmadan sınıf geçme ve diploma alma hayalini kuranlara, gar, park ve köprü altlarını kendilerine mekan edinenlere, çalışmadan yahut verilen görevi yapmadan hileli yollardan servet ve mal biriktirmek için hayal kuranlara, sağlığı ve yaşı müsait olduğu halde kendi kendini hayatının verimli çağında emekli sayıp bir kenara çekilenlere herhalde hoş görü ile bakmak mümkün değildir. Tam tersine bu yaptıklarının islamın ruhu ve tevekkül anlayışıyla asla bağdaşmadığını hatırlatmak gerekir. Çünkü bu tür sorumsuzluk ve anlayışın fertler arasında yaygınlaşması halinde toplum için ciddi bir risk meydana gelecektir. Söz buraya kadar gelmişken yine merhum Mehmet Akif'in milli mücadele yıllarında insanımız için tutuşturmak istediği meş'ale ile, çalışma ve tevekkül anlayışına dikkat çekmekte yarar vardır. Zira Akif milletimizin maruz kaldığı sıkıntılar karşısında en kötü şartlarda bile ümitsizliğe kapılmadan azim, gayret ve sebat etmeyi tavsiye etmiştir. O, içinde bulunduğumuz iyi durumları muhafaza edemediğimiz için sefaletе düştüğümüzü, teselli bulmak için de kaderde varmış diyerek yanlış bir inanca kapıldığımızı hatırlatmıştır. Böylece İslamiyet çalışmayı emrettiği halde tevekkülü bir tembellik mesleği haline getirdiğimizi tenkit ederek duygularını şöyle dile getirmiştir;

(Çalış!) dedikçe Şeriat, Çalışmadın, durdun,  
 Onun hesabına bir çok hurafe uydurdun!  
 Sonunda bir de tevekkül sokuşturup araya,  
 Zavallı dini çevirdin Onunla maskaraya!  
 «Allah'a dayandım!» diye sen çıkma yataktan...  
 Mânâ-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!  
 Yazık ki: ruhuna zerk ettiler de meskeneti;  
 Cüzzâma döndü, harâbetti gitti memleketi!  
 Alemde «tevekkül» demek olsaydı «atâlet»,  
 Miras-ı diyanetle yaşar mıydı bu millet?<sup>(42)</sup>

Çalışma ve tevekkül ilişkisinin önemini gösteren en çarpıcı örneklerden biri de yine Hz.Ömer (r.a)'ın Hz.Peygamber (a.s) den rivayet ettiği şu hadisi şeriftir: «Eğer Allah'a hakkiyle tevekkül etseydiniz, Allah size kuşlara rızık verdiği gibi rızık verirdi. Kuşlar açlıktan karınları çekilmiş olduğu halde sabahleyin çıkarlar, karınlarını duyurmuş olarak akşamleyin yuvalarına dönerler.»<sup>(43)</sup>

Öyleyse tevekkül; çalışmadan sebeplere sarılmadan tedbir almadan herşeyi Allah versin diye tembel, sorumsuz ve karamsar bir şekilde oturmak değildir. Tersine insan, mesleğinde, sanat ve

42 Safahat, s.215 - 394.

43 et-Tac Camii'l Usûl, c.5, s.205; R.Salihin, c.1, s.116

44 Dr.Ali Arslan Aydın, a.g.e., İst.1985, s.201 v.d.



ticaretinde kusursuz olarak çalışmalı, bütün gücünü sarfetmeli daha sonra da Allah'a tevekkül ederek kaderine razı olmalıdır. Yoksa bunların hiç birini yapmadan «**Adam sende, biraz da mütevekkil olmalıdır, kaderde ne varsa o olur**» demek, yanlıştır. Hatta İslamın ruhuna ve tevekkül anlayışına ters bir davranıştır.<sup>(44)</sup>

Görülüyor ki mü'minlerin yeryüzünde, başarılı, kuvvetli, galip ve önder bir millet olarak huzurlu bir şekilde hayatlarını sürdürebilmeleri için hiç bir şey tesadüfe bırakılmamıştır. Tam tersine herşeyin bir plân, program, sorumluluk, yetki, zaman ve mekan gibi belirli prensipler dahilinde yapılması emredilmiştir. Bu tedbirler şahsi sorumluluktan başlayarak yurt savunmasına varıncaya kadar her şeyi kapsar. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in şu ayeti de, tevekkülden önce çalışıp tedbir almanın güzel bir örneğini göstermektedir.

«Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, çünkü onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz... Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yaş ve Allah'a tevekkül et, çünkü O, çok iyi işiten, pek iyi bilendir.»<sup>(45)</sup>

Bu ayette açıkça anlaşıldığı gibi Cenab-ı Hak, düşmana karşı önceden tedbir alıp kuvvet hazırlamamızı emretmektedir. Bu kuvvetten maksat, savaşta düşmana üstünlük sağlayacak her çeşit vasıttır. Kara, hava ve deniz kuvvetlerine ait bütün vasıta ve silahlar kara ve demir yolları ekomonik güç ve savaş tekniği gibi şeyler bu kuvvet mefhumuna dahildir.<sup>(46)</sup> Daha da önemlisi günümüzde her millet kendi düşünce, inanç, hürriyet ve bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü özellikle siyasî otoritesini koruyabilmesi için teknolojik ve ekonomik yönden güçlü olmak zorundadır. Nitekim çevremizde, cereyan eden olaylara bakıldığında şansa yer olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. O halde günümüz müslümanı mazeret bulma ya da haklı ve haksız arama yerine yukarıdaki ayetin hükmüne karşı üzerine düşen görevi yapmak zorundadır. Çünkü tarih boyunca dinî, millî ve

45 Kur'ân, 8/60-61

46 Kur'ân-ı Kerim ve açıklamalı Meâli (Haz.Komisyon), T.Diyaret Vakfı Yayınları Ankara 1983, s.183

kültürel değerleri korumak ve yaşatmak için daima sağlam bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. O halde bu güç ve kuvveti elde etmek için müslüman çok ama çok çalışmak zorundadır. Bu çalışma ilerleme ve yükselme heyecanını yaşamadan sebeplerine baş vurmadan mü'minin tevekkül etmesi doğru olmaz. Artık tevekkül kavramına bu geniş perspektif içinde yaklaşılmalıdır. Çünkü dünya üzerindeki maddî ve manevî nimetlerin paylaşılmasının gelecekte daha zor ve haksız olacağına işaretleri şimdiden görülmektedir. İşte bu yüzden gelecekle ilgili çok yönlü tedbirler alınmalıdır. Plân ve projeler yapılmalıdır. O ölçü ve heyecan içinde çalışılmalıdır. Aksi halde zemin ve şartları önceden hazırlanmayan bir tevekkülün meyvesini almak mümkün olmayacaktır. Esasen böyle bir tevekkül hem kader ve kazâ inancına hem de ilmin gerçeklerine aykırıdır.

#### 6- Tevekkül, Dua ve Tedavi :

İslam insanlara iman ve ibadet gibi sağlığını korumayı da emretmektedir. Hatta bazı ibadetlere muhatap olabilmek için (Hac, Oruç ve Cuma Namazı gibi) sağlıklı olmak temel bir şart olarak kabul edilmiştir. Diğer yandan bütün ilâhî dinlerin ortak hedefi olan, dini, canı, aklı, nesli ve malı koruma prensibi fert ve toplumun geleceği için son derece önemli sayılmıştır. Ne var ki çoğu zaman insanımız sağlığını koruma ve zamanında tedavi olup gerekli ön tedbirleri almak hususunda da yanlış ve hatalı yollara baş vurmuştur. Çoğu zaman da, «Hastalığı veren Allah Onu tekrar kaldırmaya da yetkilidir.» diyerek sebeplere baş vurmaya ya da tedavi olmayı tevekkül adına kendisini ağrı ve ızdırap içinde bırakmakta hatta ölüme bile terk etmektedir. Üzülerek belirtmemiz gerekir ki bu tür davranışlar, hatalı inanç ve anlayışlar insanımızı çoğu zaman menfi yönden etkilemiştir.

Elbette Kur'ân okumanın dua etmenin ve ibadet yapmanın sağlığımız üzerinde müsbet etkileri vardır. Nitekim şu ayetler Kur'ânın mü'minler için bir şifa kaynağı olduğunu göstermektedir. «De ki O, inananlar için doğru yolu gösteren bir klavuz ve şifadır...»<sup>(47)</sup>, «Biz Kur'ândan öyle bir şey indiriyoruz ki O, mü'minler için şifâ ve rahmettir.»<sup>(48)</sup> «Ey insanlar size Rabbinizden bir öğüt, göntüllerde

47 Kur'ân , 41/44

48 Kur'ân, 17/82

olan (dertlere) bir şifa, müm'minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.»<sup>(49)</sup>

Kalbleri perdelenip manevî hastalıklar içine sürüklenen gönüllerin; küfür, kin, nifak ve stres gibi rahatsızlıklara maruz kalan ruhların, güzel inançlarla beslenmeleri ve tedavi görmeleri bir şifâdır. Mutluluk yollarının insana gösterilmesi ve onların bu yola iletilmesi de hidayettir. Bu ve benzeri alanlarda her zaman Kur'ân, dua, iman, azim ve irade gibi yüce hasletlerden şifa ve moral beklemek tabii ve isabetli bir davranıştır. Ancak bunlar, tedavi olmaya ilaç kullanmaya ya da tıbbın uygun gördüğü başka işlem ve yöntemi ortadan kaldırmaya mani olmamalıdır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) bazı dualarında iman'dan hemen sonra tevekkül etmeyi de zikrederek Allah'a sığınmıştır. «İlâhi, sana teslim oldum. Sana inandım, sana tevekkül ettim. Yüzümü sana döndürdüm. Senin yardımınla düşmanla mücâdele ettim, beni şapıklıkta bırakmamak için izzetine sığındım. Senden başka ilah yoktur. sen dirisin, ölmezsin, insanlar ve cinler ölürlər.»<sup>(50)</sup>

Üsâme bin Şerik (r.a) den rivayet edildiğine göre yine bir A'rabi huzura gelerek «Ya Resulallah hastalanırsak tedavi görelim mi?» diye sordu. Resulallah cevaben şöyle buyurdu:«Ey Allah'ın kulları! Evet, Tedavi görün! Çünkü Allah yarattığı her hastalık için mutlaka bir şifâ veya devâ yaratmıştır. Ancak bir dert müstesna!» Bunun üzerine «Yâ Resûlallah o dert nedir?» diye sordular. Hz. Peygamber «İhtiyarlıktır!» buyurdu.<sup>(51)</sup>

Nitekim Peygamberimiz (a.s)'ın hayatı incelendiğinden tevekkülden önce tıp ilmine, tedaviye ilaç yapımına ve kullanılmasına özellikle perhize önem verdiği görülmektedir. Hadis, tefsir ve fıkıh kitaplarında yeri geldiğinde bu hususlara ayrı ayrı işaret edildiğini görüyoruz. Hatta daha sonraları insan sağlığını ve tedavisini ilgilendiren yöntemler hakkında «Tıbbı Nebevî» ismi altında bir çok müstakil eser hazırlanmıştır.<sup>(52)</sup> İşte bu ciddi konunun bir uzantısı olarak İslam tarihinin her döneminde müslüman hekimlerin

49 Kur'ân, 10/57

50 Sahih-i Müslim, Kitabü'z-Zikr Ve'd Dua Ve't-Tevbe Ve'l İstığfar, 18/68

51 Sünen-i Tirmizi, Tababet, 2/2109

52 İbni Kayyim el-Cevziyye, et-Tıbbün-Nebeviyye, M. Darü't-Turas, Kahire, Tarihsiz

gayretleriyle teşhis, tedavi ve ilaç elde edilmesi gibi bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bunlar da gösteriyor ki dua, ve moral gibi manevi tedbirler yanında maddî, fizikî, amelî, test ve denemeye dayalı araştırmalar, buluşlar ve yöntemlere de ağırlık verilmiştir. Ancak bütün bu şartların oluşup uygulanmasından sonra tevekkül safhası başlamaktadır. Böylece şartları önceden oluşmuş bir ümit ve güven duygusuyla tam bir teslimiyet içinde sonucun tecellisi Cenab-ı Hak'tan beklenir. Zira Hz. Muhammed (a.s.) bazı hadislerde okunma ve dağlanma yerine gerçek tedavi yollarına baş vurulmasının yararına işaret ederek şöyle buyurmuşlardır: «Onlar o kimselerdir ki; uğursuzluk saymazlar, okunmak istemezler, dağlanmazlar ve ancak Rablerine tevekkül ederler.»<sup>(53)</sup> Eğer sade nefesle hastalık geçecek olsaydı bizzat Hz. Peygamber; hasta olan Sa'd bin Vakkas'ı, o dönemin hekimi Haris bin Kelede'ye tedâvi ettirmezdi ve bazı ilaçları tavsiye etmezdi.<sup>(54)</sup>

Mevlâna Celâleddin Rûmî de bu konuyu «Mesnevi» de temsilî olarak şöyle anlatmaktadır. Keçisi uyuz olan çoban bir «Bilgin»e müracaat ederek üzerine okunmasını ister. O da: «Sen biraz katran getir, Ona okuyayım, sonra götür. Keçiye sür.» cevabını verir. Böylece uyuz keçi hakkında Allah'a edilecek tevekkül, katranın, yâhut başka bir ilâcın sürülmesinden sonra olur. Bu örneklerden alacağımız derslerle şu sonuca ulaşmamız mümkündür. Bir hastanın tevekkülü önce kendini doktora göstermek, alacağı reçetenin gereği olan ilâcı kullanmak, daha sonra da Allah'dan şifâyı beklemekle olur.<sup>(55)</sup> Aksi halde hastalığının devamı halinde sebeplere başvurmadığı için kendisi sorumlu olacaktır.<sup>(56)</sup>

### 7- Tevekkül ve Sabır:

Tevekkülün nimetlerini elde etmenin yolu sabretmekten geçer. Zira sabır şuuruña varan kimse, musibetlerden, ızdıraplardan ve geçikmelerden etkilenmez. Tam tersine belâ ve sıkıntılara sabretmekle, kazâ ve kadere râzı olur. Zaten tevekkül ve sabır iman ile bağlantısı olan önemli iki unsurdur. Biri olmadan diğerrinin mutluluğu

53 Sahih-i Buhârî, Tıbb,17; Sahih-i Müslim, İman,37; Sünen-i Tirmizi, Kıyamet,16

54 Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Mesnevi,(Çev: Tahiru'l Mevlevî) Şamil Yayınevi, İst. c.1-2, s.520

55 Mevlâna, a. g. e. aynı sahife

56 Mevlâna, a. g. e. aynı sahife

elde edilemez. Biz tevekkül hakkında daha önce yeterince ayet ve hadislerle yer verdiğimiz için burada onları bir kez daha tekrar etmek istemiyoruz. Ancak tevekküldeki hedefe ulaşım sonuç alabilmek için Kur'an'ın sabır hakkındaki şu ayetlerine de bakmakta yarar vardır.

«Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma(fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele.»<sup>(57)</sup>

«Habibim, sen şimdilik güzel bir sabır ile katlan.»<sup>(58)</sup>

«O halde (Resûlüm) peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret...»<sup>(59)</sup>

«Andolsun ki içinizden cihad edenlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayınca kadar sizi imtihan edeceğiz.»<sup>(60)</sup>

Peygamberimiz (a.s.) da tevekkülün tam anlamıyla oluşması için sabrın gerekli olduğunu şu hadis-i şerifle bildirmişlerdir: Hz. Aişe ona tâûn'u sorunca şöyle cevap vermiştir. Sonra Allah onu mü'minlere rahmet kıldı. Tâûn'a rastladığında sabredip ecir bekleyerek, başına Allah'ın yazdığından başka hiç bir şey gelmeyeceğini bilerek (Buna karşı tedbir ve sebeplere baş vurduktan sonra tevekkül ile) yerinde oturan kimse, şehid sevâbına nail olur.»<sup>(61)</sup>

Tevekkül ve teslimiyet çizgisinin üzerinde sabır bulunmaktadır. Çünkü tevekkül eden kişi işin sonucuna râzı olduğu gibi, sabreden kişi de karşılaştığı sıkıntılardan dolayı şikayeti terk etmektedir. İnsan için sabır aynı zamanda bir ibadet hükmündedir. Zira sabredenler Kur'an-ı Kerim'de mükâfat ve iyiliklerle müjdelenmişlerdir. Bu nedenle üç çeşit sabır vardır. Bunların tamamı tevekkül inancıyla yakından ilişkili olup onun olgunlaşmasına ve sonucunun alınmasına zemin hazırlamaktadır. Sözü edilen bu sabır çeşitleri şunlardır.

1- Allah'ın emirlerini yerine getirmede sabır,

57 Kur'an, 2/155

58 Kur'an, 70/5

59 Kur'an, 46/35

60 Kur'an, 47/31

61 Sahih-i Buhârî, Tıbb,17

2- Günahlardan kaçınmada sabır,

3- Hayatta karşılaşılan zorluklara karşı sabır.<sup>(62)</sup>

Çoğu zaman insan acele edip hislerine kapılmak suretiyle sabrı ihmal ederek her hangi bir işin arzusu doğrultusunda hemen tecelli etmesini bekleyebilir. Çünkü insanın fitratında acelecilik ve zaaf vardır. Sonucun da mutlaka lehine olmasını ister. Oysa ki sabır, zamanı bir ilaç gibi lehimize çevirebilir. Yahut geçen süre içinde kişiyi rûhi yönden makul ve kabullenecek bir sonuca hazırlar. Bu hususta Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: «Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür.»<sup>(63)</sup>

### 8- Tevekkül, Güven ve Teslimiyet:

Tevekkülün önemli ve son merhalelerinden biri de şüpheye düşmeden Allah'a güvenmek ve O'na teslim olmaktır. Diğer bir ifade ile tevekkül sadece Allah'ın kudretinde olana güvenmek, halkın elinde bulunanlardan ümidini kesmektir. Bunun için tasavvufcular genel olarak tevekkülü üç dereceye ayırmışlardır.

Birincisi, Tevekkülün başlangıç derecesidir. Bu, her mü'minin sıfatıdır. Söz konusu mertebede olan mütevekkil bir kimse Allah'ın va'dine dayanıp huzur ve sükûnete kavuşur.

İkincisi, Tevekkülün ortası Allah'a teslim olmaktır.

Üçüncüsü, Tevekkülün sonu ise tefviz yani işin gerçekleşmesini tamamen Allah'a bırakmaktır.<sup>(64)</sup>

Bir başka değerlendirmede ise Allah'a ulaşmanın yedi derecesi anlatılmış bunlardan en aşağı olanın icabet (râzı olma) en yüksekinin de Allah'a tevekkül olduğu ifade edilmiştir.<sup>(65)</sup>

Mü'min, azim ve gayretle sebeplere yapışarak bütün cehdini kullandıktan sonra Allah'a güvenir. Artık sonucun tecellisini O'ndan

62 Dr.Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü.İlâhiyat Fakültesi Yayınları, (4.Baskı), İst. 1944, s.165

63 Kur'ân, 2/216

64 el-Kuşeyrî, *Risâle-i Kuşeyriyye*, (Terc.Ali Arslan) Arslan Yayınları, İst. 1978,s.367 v.d.

65 Dr.Selçuk Eraydın, a.g.e, s.167.

bekler. Zira vekili Allah olan kimse zarar görmez. Nitekim şu ayetler de O'na sığınmayı, güvenmeyi ve teslim olmayı tavsiye etmektedir:

«...Göklerde olanlar da, yerde olanlar da O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.»<sup>(66)</sup>

«...Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse O, kendisine yeter.»<sup>(67)</sup>

«Eğer Mü'minlerseniz, Ancak Allah'a güvenin.»<sup>(68)</sup>

Bu durumda mütevekkil yalnız Allah'a itimat ederek her konuda O'na güvenmek, dayanmak ve yalnız O'ndan yardım istemek zorundadır. Çünkü tevekkül de iman gibi şüphe kabul etmez. Bu yüzden o mü'minin sıfatı ve imanın meyvesi olarak kabul edilmiştir. Bu meyveden mahrum olan insanın kuvvetli bir imana sahip olması düşünülemez. Zira kalbin Allah'a olan güveni ancak yine tevekkül ile mümkündür. Tevekkülün mahalli de kalbtir. O olmadan kalbin huzur ve sükûnete kavuşması mümkün değildir. Konuya ışık tutması bakımından Hz.Lokman'ın oğluna yaptığı şu nasihatı da buraya almakta yarar vardır:

«Ey oğulcuğum! Dünya derin bir denize benzer. O denizde boğulan insanlar çoktur. Bu denizde senin gemin takvâ, rotan ise Allah'a tevekkül olsun işte bu suretle kurtuluşa erebilirsiniz.»<sup>(69)</sup>

Tevekkül, mü'minin inanç atmosferini her zaman canlı tutar. Bu yüksek moral ve ümitle, bıkmadan, usanmadan ve yorulmadan çalışır. Daha büyük başarıların zeminini ve imkanını hazırlar. Fert ve toplum hayatında meydana gelecek olayların rûhi karışıklıklara yol açmasını önleyerek gönüllere huzur ve güven bahşeder. Nitekim Peygamberimiz (as)da mü'minin tevekkül ile ilişkisinin sürekli olmasını tavsiye ederek her gün evinden çıkan insanın şöyle dua etmesini istemiştir:

66 Kur'an, 4/132

67 Kur'an, 65/3, 33/3, 4/132

68 Kur'an, 5/23, 26/217

69 Dr. Selçuk ERAYDIN, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 167.

«Bir kimse evinden çıkarken besmele çekip «ben Allah'a tevekkül ettim» derse, ona şöyle cevap verilir; «Hidayete yöneltildin, ihtiyacın giderildi, sakındırıldın ve şeytandan uzaklaştırıldın.»<sup>(70)</sup>

O halde insan dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmek için tam bir tevekkül ile Allah'a güvenip teslim olmalıdır. Bu inanç ve irade sahibini mutlaka başarıya ulaştırır. Çünkü Allah'ın yardımı ve himayesi kendisine iman edip teslim olanlarla beraberdir. Kur'ân'ın şu ayeti de bu hususu teyid etmektedir:

«Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz.»<sup>(71)</sup>

Bu ayet,müslümanların, uhud savaşında uğradıkları geçici başarısızlıktan dolayı ümitsizliğe kapılmamaları gerektiğini onlara ihtar etmekte ve müslümanlara, güçlü bir imana sahip olmanın verdiği azim ve kararlılık sayesinde nice zaferlere ulaşmanın mümkün olduğunu müjdelemektedir.<sup>(72)</sup>

Yine bu ayetin açıklaması bize «Tarih tekerrürden ibarettir.» Ata sözünü hatırlatmaktadır. Zira islamın tebliğine, gelişmesine ve tarihçesine bakıldığı zaman cereyan eden olayların ibretlerle dolu olduğu görülmektedir. Geçmişteki başarı ve zaferleri günümüze taşımamızın tek yolu sağlam bir iman, kararlı bir azim, gayret, çalışma ve tevekkül ile mümkündür. Ancak bu çalışmanın hedef ve sınırlarının iyi tesbit edilmesi gerekir. Çünkü hayatta muvaffak olmak için, dünyada gelişen ve değişen olaylar da dikkate alınarak herşey ilmin kuralları çerçevesinde yerine getirilmelidir. Bir daha hatırlatalım ki bu çalışma ve gayretler zincirinde iman ve tevekkül gibi insanın ruh ve gönül yapısını ilgilendiren manevî değerleri asla dışlamamalıdır.<sup>(73)</sup>

«Tevekkül inancı»nı bu makalemizin hacmi çerçevesinde incelemeye çalıştık. Ancak yazımızı yine en zor günlerde bile ye'se düşmeden çalışıp Allah'a güvenmeyi ve O'na teslim olmayı en güzel şekilde telkin eden M.Akif'in şu sözleriyle bitirmek istiyoruz:

70 Dr.Selçuk Eraydın, a.g.e, s.167.

71 Sünen-i Tirmizi, Dua, 33, Nesâf aynı hadisi değişik lafızla rivayet etmiştir. c.8, Hadis No: 5486

72

Kur'ân, 3/139.

73 Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamala Meali, (Haz:Komisyon) T. Diyanet Vakfı Yayınları, Ank.1983, s. 66.



«Mütevekkilin âlâmeti şudur: malı çalınır yahut ticareti hasara, ziyana uğrarsa, yahut işi bozulursa, halinden razı olur. İtminanı zâil olmaz, yüreği çarpıp durmaz. Bilakis kalbinin evvelki haliyle sonraki hali aynı sükûneti muhafaza eder. Çünkü bir şeye bağlanmayan kimse onun ziya'ıyla endişeye düşmez. Bir şeyin ziya'ıyla muzdarib olan evvelce ona bağlanmış demektir.<sup>(74)</sup>

---

**BİBLİYOGRAFYA**

- 1- Abdalbaki, M.Fuad, **Mu'cemü'l Müfehres, Darü'l Hadis**, Kahire, 1988
- 2- Akseki, A.Hamdi, **İslam Dini** (İtikat, İbadet ve Ahlâk), G.S. Matbaası, Ank. 1958
- 3- Ateş, Prof.Dr.Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst. 1989
- 4- Attar, Feriduddin, **Tezkiretü'l Evliyâ**, (Çev: Süleyman Uludağ) İlim ve Kültür Yayınları, Bursa,1984
- 5- Aydın, Dr.Ali Arslan, **Dinî Ahlâkî Makaleler Sohbetler**, Çağrı Yayınları, İst. 1985
- 6- Buhârî, Muhammed b.İsmail, es-Sahih, **Dârü İhyâ-i Turasil Arabî**, Beyrut, Tarihsiz
- 7- el-Cevziyye,Şemsüddin Muhammed b.Ebi Bekr İbni Kayyim, **et-Tıbbün-Nebeviyye**, M. Darü't-Turas, Kahire, Tarihsiz
- 8- el-Cürcânî, S.Şerif, **Kitabü't-Ta'rifat**, Dârü'l İrşâd, Kahire, 1991
- 9- Ebu Davud, Süleyman b.Eş'as es-Sicistanî, **Sünen**, **Dârü İhyauis-Sünneti Nebeviyye**, Mısır-Tarihsiz.
- 10- Eraydırı, Dr.Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, M.Ü.İlâhiyat Fakültesi Yayınları, (4.Baskı), İst. 1944
- 11- Ersoy, M.Akif, **Safahât**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,(Edebî Eserler,8), Ank. 1990
- 12- Gazzâli, Ebu Hamid Muhammed b.Muhammed. **İhyâu Ulûmid-din** (Çev: Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İst.1975
- 13- **Kur'an-ı Kerim ve açıklama Meâli** (Haz.Komisyon), T.Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 1983
- 14- el-Kuşeyrî, Ebu'l Kasım eş-Şeyh Abdul-Kerîm, **Risâle-i Kuşeyriyye**, (Terc.Ali Arslan), Arslan Yayınları, İst. 1978
- 15- Konyalı M.Vehbi Efendi, **Büyük Kur'an Tefsiri**, Üçdal Neşriyat, İstanbul
- 16- İbn Mace, Ebu Abdillah Muhammed b.Yezin El- Kazvinî, **Sünen**, 1975
- 17- Müslim, b.Haccac, es-Sahih, **Dârü İhyâ-i-tıTurasifil Arabî**, Beyrut, 1955
- 18- Nasif, eş-Şeyh Mansur Ali, et-Tac, **Câmiû'l Usûl, Dârü'l Fikr**, Kahire, 1980
- 19- Nedvi, S.Süleyman, **Asrı Saadet Peygamberimizin Tebligat ve Tâlimatı**, (Çev:Prof. Ali Genceli, Hazırlayan: Eşref Edib), Sebülürreşad Neşriyat Bürosu, İstanbul,1970
- 20- er-Râzi, Fahrüddin, **et-Tefsirü'l Kebir**, Darü'l Kütübül İlmiyye, Beyrut, 1990
- 21- Rûmi, Mevlâna Celâleddin-i, **Mesnevi**,(Çev: Tahiru'l Mevlevî) Şamil Yayınevi, İst.

- 22- Sarı, Mevlüt, el-Mevarid, **Arapça Türkçe Lügat**, Bahar Yaynevi, İst.1982 .
  - 23- es-Simahî, M.Ali İzzü'l Arab, **Havliyyetü Külliyyetü Usulü'd-Din, Câmiatü'l Ezher**, Kahire, 1989.
  - 24- Şengüler, İ.Hakkı, **M.Akif Külliyyatı**, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1992
  - 25- M.Şemseddin, **Zulmetten Nura**, Evkâfı İslamiyye Matbaası, İst.1341
  - 26- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed, **Sünen**, Matbaatü'l İtimad, 1976
  - 27- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Fezâ Gazetecilik A.Ş. (Sadeleştiren Komisyon)İstanbul,1994
  - 28- Zebîdî, Z.Ahmed b.Ahmed b.Abdül-Lâtif, **Sahih-i Buhârî, Tecrid-i Sarih Tercemesi**, (Çev: Ahmed Naim), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ank. 1971
-